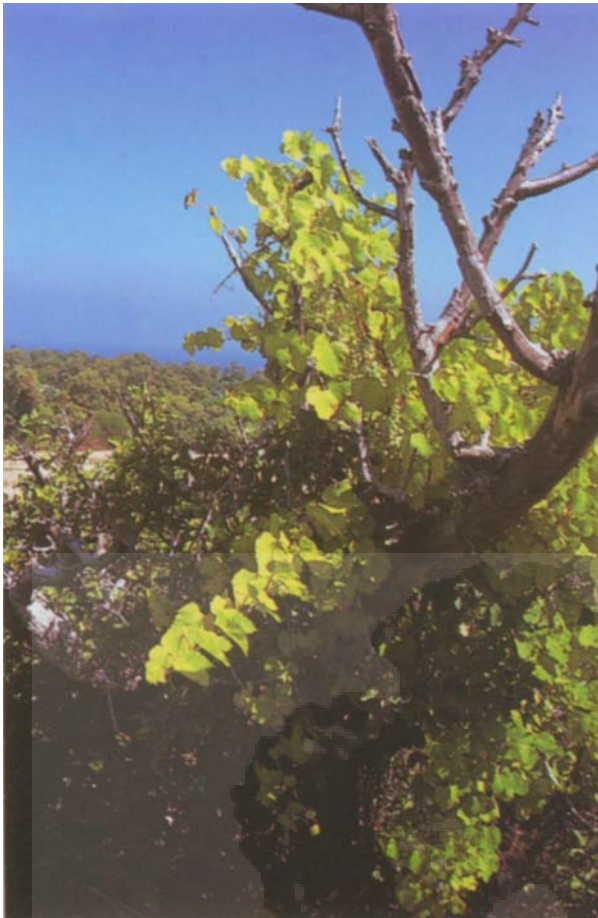

השקמה

1. גפן עלי שקמה

יאיר פרג'ון

בשורות הבאות אסקור תופעה הקיימת בחולות מישור החוף הדרומי - גפנים המטפסות על עצי השקמה. תופעה זו מרשימה מאד, אך איננה ידועה ברבים. מכיר אני את התופעה עוד מהיותי ילד במושב ברכנה והרביתי לחקור אותה לאחר מכן במסגרת תפקידי כמנהל בית ספר שדה **שקמים** בניצנים. סבורני כי יש לה - לתופעה - משמעות חקלאית ותרבותית וראוי לדאוג לשימורה בעתיד!

לעינינו נגלות שקמים בגובה של 10-15 מטרים וגפנים - בעלות גזעים גדולים - משתרגות עליהם ומגיעות עד לצמרת העצים. שפעת - הנוף מתפרשת עד לשטח בן רבע דונם וכמות הענבים אשר גפן כזו מניבה נעה בין מאה ק"ג לשלש מאות ק"ג - כמות נכבדה לכל הדעות !

שקמים וגפן באשקלון

(צילום: יוסי שפנייר):
בפארק אשקלון המצוי מדרום לעיר אשקלון מצויים שרידי העיר הקדומה. סמוך לתומה שהקיפה את העיר מצויים מספר שקמים שעליהם גדלות גפנים. בתמונה גפן עם פירות הגדלה על עץ השקמה.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

אם ניתן את דעתנו ונסקור את השטח בצורה פשוטה, נראה שמלבד עצי הגפן המטפסות על השקמים כמעט שאין גפנים משתרעות על פני שטחי החולות. האם מצב זה היה גם בעבר? מסתבר שלא, כיוון שעד לפני כעשרים שנה היו גפנים רבות שרועות על פני השטח.

אני זוכר את מרחבי חולות ניצנים - אשקלון, כאיזורים שופעים גפנים. בשנות השישים היינו הולכים ברגל מהמושב (ברכיה) לימה של אשקלון ובדרך חולפים היינו על פני גפנים רבות שהשתרעו על פני השטח. אין לי אומדן לגבי מספר שיחי הגפן שגדלו במרחבי החולות, אך די אם נביט במפה בקני"מ 1:50.000. נגלה בה את הסימן המוסכם לגפנים - אות וסימן כי על פני החולות פרושים אלפי דונם או עשרות אלפי דונם שעליהם היו פזורים שיחי גפן. אמנם במציאות הם לא היו ברמת צפיפות של מטע מודרני, אך מקומם בשטח - ומסתבר כי גם תועלתם - היו משמעותיים מאוד. הרשויות התייחסו לגפנים אלה ברצינות רבה. ידוע לי כי האפוטרופוס אשר עסק בנכסיהם של נפקדי מלחמת השחרור עורך היה כל שנה מכרז למכירת ענבי החולות, ומדי שנה היו תושבי האיזור מקבלים חלקות לבצור. בצירה בלבד. חלקות אלה לא קיבלו שום טיפול - לא הדליה ולא זמירה.

הוריי סיפרו לי כי בשנות החמישים היו יוצאים לבצור ענבים בחולות. בתחילה הדברים לא היו ברורים לי. לא הבנתי מה יש לבצור בחולות! רק מאוחר

שקמים וגפן באשקלון (צילום: יוסי שפנייר):
עץ שקמה עליו גדלה הגפן נושאת הפירות הנראית בתמונה בעמוד הקודם.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

יותר, כאשר הייתי 'מתפלח' לים וראיתי במו עיני שטחי הגפנים, הבנתי את דבריהם.

אותם זכייני המכרזים היו יוצאים למעברות אשר בסביבת אשקלון וקרית מלאכי, ומשם היו מגייסים עובדים לבציר בחולות. באותן הפעמים שהיו יוצאים פועלים מהמושב שלי לבצור בחולות, המושב היה מתמלא כל טוב. בערב, כאשר היו חוזרים עם העגלה הרתומה לפרד היו פורקים ארגזי עץ כבדים מלאים ענבים לבנים ושחורים, תאנים מכל הסוגים, סברס ועוד פירות רבים ומגוונים. לנו, הילדים, הייתה זו חווית ילדות עצומה, ואם ניקח בחשבון את שנות הצנע הגדולות של שנות החמישים הרי תוספת פירות מעין זו הייתה בחזקת שפע נדיר.

עם השנים התמעטו עצי הגפן, עד אשר לא היה כדאי להצטרף למכרזים.

מדוע התמעטו שיחי הגפן בחולות? באחד מימי יוני 1996 סיירתי במרחבי חולות ניצנים עם פרופסור ברבצו בן עמי מהפקולטה לחקלאות אשר ברחובות. תוך כדי ההשתוממות מהנוף המופלא שהגפנים יוצרות בזמן טיפוסם על עץ השקמה,

העליתי בפניו את סוגיית היעלמותם של הגפנים השרועות, שמספרן הולך ומצטמצם לבודדות בלבד. אולי מחלה, אמרתי? הייתכן כי פגעה בהם הפלוקסרה - אותה מחלת גפנים מפורסמת אשר יכולה למוטט אלפי דונם כרמים?

פרי שקמה בשקמים

(צילום: יוסי שפנייר):

עץ השקמה עושה פירות רבים, בעונת הקיץ. בתמונה זו נראים פירות עץ השקמה. כשהם מבשילים צבעם צהוב כתום והם מושכים אליהם רעבתנים רבים. סמוך לפירות השקמה נראים גם אשכולות הענבים בעקבות הגפן המשתרגת על השקמה.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

תשובתו היתה כי אם זו מחלה מסויימת הרי צריכים היו להיפגע גם הגפנים המטפסות על השקמה, ובאשר לפלוקסרה טען, כי זו אינה מצוייה בחולות. בזמן התקפות הפלוקסרה הגדולות, הידועות בארץ בשנות ה-30, דווקא איזורי החולות לא נפגעו. הסיבה להיעלמות הגפנים בחולות עצמם פשוטה. הגפן זקוקה וחייבת לקבל טיפול מידי אדם. באיזורי החולות חייבות הגפנים להיות מודלות, או לפחות מורמות לגובה מינימאלי של 20-30 ס"מ, שאם לא כן נמצאת הגפן השרועה במגע ישיר עם החול, שבימים החמים של יולי-אוגוסט יכול להגיע לטמפרטורה של עד 60 מעלות. בטמפרטורה זו ייצרבו העלעלים הצעירים של הצמח. בהיעדר טיפול רצוף ילך השיח ויקטן, נפחו יצטמצם עד אשר ידעך ויטייבש לחלוטין. פה ושם מתגלות מספר גפנים שרועות בחולות, ואכן ניתן לראות בסימני התייבשותן.

נחזור לתחילת דברינו. לאחר מלחמת השחרור ננטשו אלפי דונמים של כרמים ויד מטפלת חסרה להם. כך החלו הגפנים לקמול, להתייבש ולהיעלם. פה ושם ניתן עדיין לפגוש גפן שרועה, אך אם נבחן היטב ניתן למצוא שהיא שעונה על שיחי רותם או לענה חד זרעית אשר מאפשרים לה להמשיך ולחיות. יש גם אפשרות אחרת - במקום מסויים לא רחוק מבניין עיריית אשדוד ראיתי בקיץ 1996 מספר גפנים שרועות אשר הניבו יבולים משמעותיים. המנגנון שאפשר להם להתקיים ולהניב בחולות היה פרישתן על מדרון דיונה הפונה לצפון מזרח, שבו לעולם אין הטמפרטורה קטלנית לשיחי הגפן. הניסיון מוכיח שבמקום זה הטמפרטורה לא תגיע לעולם למידות של 50-60 מעלות, אלא פחות מזה במידה ניכרת. הנה כי כן, מוצאים אנו בתוך החולות גומחות לצמחי תרבות שכיום הינם, במובן מסויים, פליטי תרבות.

בעבר הם השתמרו, מן הסתם, גם במורדות הצפוניים-מזרחיים. המצב כיום הוא שהגפנים שהטיבו לצמות בחולות והגיעו ליבולים מפוארים הן אלו שהודלו על עצי השקמה. בחולות עצמם לא נותרו עוד גפנים!